

IZVOZ USLUGA KAO GENERATOR PRIVREDNOG RASTA SRBIJE: DINAMIKA IZVOZA USLUGA I SREDNJOROČNE PROJEKCIJE

Goran NIKOLIĆ¹

Jelena ZVEZDANOVIĆ LOBANOVA²

** Odgovorni autor E-mail: goranvnikolic@gmail.com*

Apstrakt

Osnovno istraživačko pitanje je da li će izvoz usluga, ceteris paribus, biti kontributor ubrzanja rasta ukupnog izvoza i BDP-a Srbije u periodu do 2029, a imajući u vidu da je brža dinamika rasta izvoza usluga, u odnosu na stopu rasta ukupnog izvoza i BDP-a, bila karakteristična i za evropske zemlje u tranziciji i za Srbiju, od 1990-ih, odnosno nakon 2000.

Od 2000. do danas, udeo izvoza usluga u ukupnom izvozu je značajno uvećan, što se dobrim delom može objasniti rastućim udelom izvoza IT sektora. Povećanje značaja izvoza usluga povezano je i sa njihovom dominantnom i rastućom ulogom u generisanju ekonomske aktivnosti.

Na osnovu projektovanih realnih stopa rasta ukupnog izvoza i robnog izvoza 2024-29. izračunali smo realne stope rasta izvoza usluga. Kako je projektovana stopa rasta BDP-a u narednih pet godina 4,1%, dobijena prosečna stopa rasta izvoza usluga od 5,43% ukazuje da će isti, ceteris paribus, pozitivno uticati na rast BDP-a.

Ključne reči: *izvoz usluga, IT sektor, rast, 2024-2029, BDP*

JEL: *F13, F14, F10*

¹ Goran Nikolić, naučni savetnik, Institut za evropske studije, Beograd, goranvnikolic@gmail.com, ORCID ID (<https://orcid.org/0000-0001-9312-2194>)

² Jelena Zvezdanović Lobanova, naučna saradnica, Institut društvenih nauka, Beograd, jzvezdanovic@idn.org.rs, ORCID ID (<https://orcid.org/0000-0003-3159-3331>)

UVODNA RAZMATRANJA - USLUGE KAO NOVI GENERATOR PRIVREDNOG RAZVOJA

Tradicionalni put razvoja karakterističan za prethodno stoleće podrazumevao je industrijom generisan privredni rast, odnosno tranziciju sa poljoprivredne na industrijsku proizvodnju. Međutim, tokom proteklih decenija udeo industrije u dodatnoj vrednosti opada, i to ne samo u razvijenim zemljama, već i u većini ekonomija u razvoju, posebno u istočnoj Evropi (Guzmán et al., 2024). Posledično, izvozno orijentisani rast koji se bazira na (prerađivačkoj) industriji nije dugoročno održiv, što je dominantno posledica globalnih konkurentskih pritisaka, posebno iz "radionice sveta" - Kine. Međutim, deindustrijalizacija, problem s kojim se ne suočavaju samo razvijene ekonomije, već i veliki broj ZUR (zemalja u razvoju), nije samo posledica uspona Kine³, već niza strukturnih faktora dominantno povezanih sa ubrzanom komercijalizacijom inovacija.

Ono što je problem za zemlje koje nisu visoke razvijene je da je udeo industrije u ukupnoj dodatnoj vrednosti ili zaposlenosti na nižim nivoima u poređenju sa onim koji su u istom stadijumu privrednog razvoja imale razvijene ekonomije. Naime, danas bogate zemlje su mogle u ranoj industrijalizaciji (kada su bile suočene sa visokim cenama industrijskih dobara) da preraspoređuju resurse iz poljoprivrede u industriju. ZUR, koje su kasnije počele da se industrijalizuju, suočavale su se sa ograničenijim mogućnostima za specijalizaciju u sektoru prerađivačke industrije i, umesto toga, počele su da preraspoređuju resurse iz poljoprivrede direktno u usluge (Sposi et al., 2021).

Rastu relativnog značaja usluga doprinosi i to što se industrijski inputi ubrzano zamenjuju servisnim inputima u dodatnoj vrednosti izvoza. Pored toga, ubrzavanje digitalizacije smanjuje barijere u trgovini uslugama, dok istovremeno, geopolitičke tenzije i širenje automatizacije u industriji podstiču pad relativnog značaja trgovine industrijskim proizvodima.

Imajući u vidu da je Srbija pozicionirana kao ekonomija koja bi trebalo da ubrzano konvergira nivou dohotka zemalja Evropske unije (EU), rast značaja uslužnog sektora, posebno onog izvozno orijentisanog, je ono što se može očekivati i ono što se već duže od dve decenije može detektovati kroz strukturnu transformaciju domaće privrede. Naime, kao što ćemo pokazati u radu, brzorastući izvoz usluga postaje sve važniji generator privrednog rasta zemlje. Ono što je od velikog značaja je proceniti potencijale i potencijalna ograničenja za nastavak ovog trenda (što je i jedan od ciljeva našeg istraživanja).

Imajući u vidu napred navedeno, osnovno istraživačko pitanje, odnosno glavni cilj ovog rada, je odgovor na pitanje da li će izvoz usluga, ceteris paribus, biti kontributor ubrzanja rasta ukupnog izvoza i BDP-a Srbije u periodu do 2029. Imajući u vidu da je brža dinamika rasta izvoza usluga, u odnosu na stopu rasta ukupnog izvoza i BDP-a zemlje bila karakteristična i za prethodne 24 godine, te da je u većini zemalja centralne i istočne Evrope koje su prošle tranziciju došlo do snažnog rasta izvoza

³ Udeo Kine u globalnoj industrijskoj proizvodnji je drastično uvećan (sa 5% u 1995. na čak 35% 2020.).

usluga sa pozitivnim efektom na dinamiku privredne aktivnosti u tim ekonomijama, naša očekivanja su da ćemo i u Srbiji svedočiti istom trendu u narednom petogodištu. Generalno, polazimo od toga da će očekivano ubrzanje domaćeg izvoza usluga dovesti do „catch up“ procesa, odnosno do smanjivanja razlika u nivou razvijenosti Srbije u odnosu na zemlje centralne i istočne Evrope (koje su ostvarile značajne privredne rezultate u poslednje tri decenije, što je delimično uslovljeno njihovim postignućima u povećanju udela izvoza usluga u ukupnom izvozu).

Ohrabruje to što je Srbija sve više prepoznata kao perspektivna destinacija za outsourcing usluge, posebno u oblastima IT i outsourcinga poslovnih procesa. Jedna od primarnih atrakcija za kompanije koje razmišljaju o outsourcingu u Srbiji je njihova visokoobrazovana radna snaga. Naime, zemlja ima snažnu tradiciju u STEM obrazovanju (nauka, tehnologija, inženjering i matematika), što je stvorilo grupu talenata koji su dobro opremljeni za rukovanje složenim IT zadacima. Srbija nudi ekonomičnu alternativu zapadnoevropskim zemljama uz zadržavanje visokih standarda kvaliteta usluga (plate profesionalaca u Srbiji su znatno niže nego u zapadnoj Evropi ili Severnoj Americi). Sve ovo je dodatno povećalo atraktivnost Srbije kao outsourcing destinacije, što je kompanijama omogućilo da po pristupačnoj ceni prošire svoje poslovanje. Posledično, IT sektor u Srbiji je doživeo brz rast poslednjih godina, a lokalne kompanije su odlične u oblastima kao što su razvoj softvera, analiza podataka, sajber bezbednost i veštačka inteligencija. Nekoliko međunarodnih tehnoloških giganta, uključujući Microsoft, Schneider Electric i NCR, već su uspostavili svoje prisustvo u Srbiji, koristeći svoj tehnološki talenat i povoljno poslovno okruženje. Srbija takođe neguje živu startup scenu, sa mnogim preduzetnicima koji pokreću inovativna tehnološka rešenja u oblastima kao što su fintech, e-trgovina i igre na sreću.

Rad ima šest celina, a u sledećem poglavlju (nakon uvodnog dela) dajemo pregled referentne literature, odnosno osvrt na glavne nalaze i preporuke iz studija koje se odnose na sličnu tematiku. Nakon objašnjenja metodologije i prezentovanja izvora podataka, slede rezultati i potencijalna trajektorija rasta izvoza usluga i ukupnog izvoza. U poslednja dva poglavlja sledi analiza rezultata i predlog mogućih mera - koje bi bile podržane od strane domaće administracije - zajedno sa smernicama za podsticanje rasta izvozno orijentisanih uslužnih delatnosti, a posebno IT sektora.

PREGLED LITERATURE

Rast značaja izvoza usluga je fenomen koji se sve više predmet interesovanja akademske javnosti. U studiji Hsieh i Rossi-Hansberg (2023) ukazuje se da se strukturni pomak ka uslugama, takođe, može povezati sa uočenim porastom potražnje za lokalnim poslovnim uslugama, zahvaljujući poboljšanom pristupu tom istom segmentu tržišta. Naime, čak i za usluge kojima se ne trguje (kao što su one u domenu veleprodaje ili maloprodaje), informacione tehnologije (IT), zajedno sa usvajanjem novih praksi upravljanja, omogućile su firmama da standardizuju i povećaju isporuku na različitim lokacijama. Ovo se ogleda u rastućem tržišnom udelu i produktivnosti rada top-kompanija u ovim sektorima. Tako je u SAD ulazak vrhunskih uslužnih firmi na nova lokalna tržišta doveo do značajnog rasta produktivnosti, posebno kada su u pitanju pomenuta lokalna, odnosno regionalna, tržišta širom SAD. Dodatno, veće

prisustvo 'top' korporacija, posebno u manjim gradovima, omogućava lokalnim stanovništvu daleko bolji pristup novim vrstama dobara i usluga (Hsieh & Rossi-Hansberg, 2023, 28-34).

Rast produktivnosti podupire širenje uslužnog sektora u ZUR, posebno u Indiji, gde je većina radnih mesta u ovom sektoru kreirana od 1990-ih. Analiza rađena na nivou firmi koja je obuhvatila 20 zemalja sa niskim i srednjim prihodima takođe pokazuju da uslužne organizacije mogu postići visoku produktivnost uprkos tome što su manje od proizvodnih (Hallward-Driemeier et al., 2022). U istoj studiji ukazano je na negativne reperkusije porasta značaja sektora usluga, budući da isti doprinosi povećanoj dohodovnoj i imovinskoj nejednakosti.⁴

Baldwin (2024) pokazuje da su širenje digitalnih tehnologija, poboljšana infrastruktura i manje političke barijere učinili usluge dostupnijim preko granica (npr. troškovi trgovine uslugama su pali za 9% u periodu 2000-2017). U okviru usluga, digitalno omogućene usluge kojima se može trgovati – posebno usluge sa povezane sa inovacijama, kao što su IT usluge – imaju visok potencijal rasta. Isti autor, ali u drugoj studiji (Baldwin, 2023) potencira da su poslovi „posrednika“ u uslužnom sektoru⁵ skoro tri puta više zastupljeni od radnih mesta koje obavlja isti kadar u industriji, te da za ovakvom vrstom poslova vlada ogromna potražnja u industrijalizovanim ekonomijama. Sledstveno, projekcije ukazuju da će trgovina „među-uslugama“ rasti mnogo brže od trgovine robom u doglednoj budućnosti.

Povezano s prethodnim, u studiji Bisztray i drugi (2024) se pokazuje da su u razvijenim evropskim ekonomijama, radna mesta vezana za usluge činila 55% svih radnih mesta u sektoru prerađivačke industrije u 2019., što je značajan rast u odnosu na 45% u 2000. “Servisifikacija” industrije odražava rastući značaj pre- i post-proizvodnih aktivnosti kao što su istraživanje i razvoj, dizajn, marketing i post-prodajne usluge. Mađarska, u kojoj je čak 62% bruto izvoza generisano iz proizvodnje vezane za globalne lance vrednosti, je veoma interesantan pozitivan primer. Naime, između 2008. i 2019., udeo robnog izvoza koji je bio praćen izvozom usluga istih kompanija povećan je za čak 20 procentnih poena. Ovaj rast su prvenstveno podstakli proizvođači u stranom vlasništvu, gde je čak 17,5% kompanija ostvarivalo istovremeni izvoz i roba i usluga (kod domaćih firmi udeo istih iznosio je tek 0,7%). Naime, ove kompanije često kombinuju proizvedene proizvode sa komplementarnim uslugama kao što su inženjering ili održavanje, tako napredujući na lestvici dodatne vrednosti. Podaci takođe pokazuju značajno grupisanje firmi koje

⁴ Naime, benefiti od strukturne transformacije koja je generisana rastom značaja servisnog sektora nisu nužno jednako raspoređeni među zemljama ili unutar zemalja. Kako se dodata vrednost u izvozu pomera iz proizvodnog u sektor usluga, nabavka usluga iz sopstvene zemlje je opala u privredama u razvoju, nasuprot razvijenim privredama. Unutar zemalja, iako je rast produktivnosti u potrošačkim uslugama koje se ne razmenjuju, kao što je trgovina na malo, bio važan pokretač rasta životnog standarda, posebno u Indiji u periodu 1987-2011., benefiti su nesrazmerno išli ka domaćinstvima s visokim prihodima u urbanim područjima (Fan et al., 2021).

⁵ Zadaci koje obavljaju knjigovođe, forenzičke računovođe, administrativni asistenti, onlajn osoblje za pomoć klijentima, grafički dizajneri, korporativni turistički agenti, softverski inženjeri, advokati koji proveravaju ugovore, finansijski analitičari.

se bave izvozom usluga u urbanim sredinama sa jakom bazom veština, posebno u Budimpešti, gde se nalaze brojni centri za istraživanje i razvoj, kao i zajednički servisni objekti za multinacionalne kompanije.

Berlingieri i Pisch (2024) potenciraju da firme koje mogu da outsorsuju svoje poslove u domenu usluga – za razliku od direktnog zapošljavanja radnika u inostranstvu – mogu značajno smanjiti troškove izvoza. Kao rezultat, liberalizacija trgovine usluga podstiče izvoz i povećava benefite od spoljne trgovine. Inače, barijere u spoljnoj trgovini uslugama su obično mnogo restriktivnije nego što je to slučaj kod robne razmene, posebno u oblasti profesionalnih usluga i telekomunikacija (Shepherd & Hoekman, 2020).

Indikativno je istraživanje EBRD (2024), gde se pojednostavljeno ukazuje na sve potencijale rasta generisanog ubrzanom dinamikom izvozno orijentisanog uslužnog sektora. Naime, uprkos tome što je još uvek privredni rast mnogih ZUR i dalje dominantno generisan robnim izvozom, povećava se verovatnoća da će on biti vođen izvozom usluga. Tako su se od 2008. ekonomije centralne i istočne Evrope (koje su članice EU) sve više „pomerale“ ka rastu generisanom uslugama, dok je kod ostalih ekonomija, koje su obuhvaćene pomenutom studijom EBRD, sve manje verovatno da će rast biti vođen industrijom. Ovo pomeranje ka rastu vođenom uslugama omogućeno je digitalnim tehnologijama koje čine usluge „storable“ (tj. kodifikabilnim i prenosivim), smanjujući potrebu da proizvođač i potrošač budu u neposrednoj blizini u vreme isporuke, istovremeno poboljšavajući njihove veze sa drugim sektorima. Iako IT sektor još uvek ne čini većinu dodate vrednosti u sektoru usluga u manje razvijenim evropskim ekonomijama, nekoliko njih se pozicioniralo kao zemlje sa velikim udelom izvoza usluga u BDP-u 2022. godine (Estonija, Ukrajina, Srbija, Jermenija, Severna Makedonija, Moldavija). Imajući u vidu da je za pružanje IT usluga uglavnom neophodno angažovanje kvalifikovane radne snage, ove zemlje su iskoristile svoje jake sisteme tehničkog obrazovanja (legat njihove komunističke prošlosti) da razviju konkurentne prednosti u IT sektoru. Među njima, ekonomije sa jačim upravljanjem, obrazovanijom radnom snagom i liberalizovanim uslužnim sektorima bile su uspešnije u izvozu usluga visoke vrednosti. U pomenutoj studiji se, takođe ukazuje da, dok većina članica EU ima potreban ljudski kapital i institucionalne kapacitete neophodne za nesmetan razvoj IT sektora, ekonomije poput Moldavije, Srbije, Ukrajine ili Kazahstana bi izvesno bile uspešnije ako bi poboljšale svoje regulatorne okvire, odnosno institucionalne kapacitete, da bi realizovale svoje pune potencijale u ovom domenu (EBRD, 2024, 46-59).

Posmatrano globalno, u 2022. Estonija, Ukrajina, Srbija, Jermenija, Severna Makedonija i Moldavija bile su među 10 najvećih izvoznika računarskih usluga mereno kao udeo u BDP-u. U našoj zemlji je udeo računarskih usluga - glavni pokretač ukupnog izvoza usluga - kao udeo u BDP-u, prešao 4% 2020, što je impresivan pomak sa praktično nultog nivoa petnaest godina ranije (EBRD, 2024, 49).

Kada je u pitanju osvrt na dostignuća domaćeg tehnološkog sektora, korisni su podaci iz izveštaja Doing business in Serbia (2022), gde se navodi da je u tehnološkom sektoru Srbije u prvom tromesečju 2022. poslovalo više od 3354 firme, koje su zapošljavale 47609 ljudi. Srpske tehnološke kompanije proizvodile su softver za

industrije u rasponu od poljoprivrede do medicine, kao i aplikacije za praćenje (uključujući 'cloud'), onlajn igrice i testiranje. Takođe se navodi da postoje brojni pozivni centri i telefonske linije za korisnike, u rasponu od niskokvalifikovanih do visokotehnoških.

METODOLOGIJA I IZVORI PODATAKA

Za obračun realnih stopa rasta izvoza usluga u narednom petogodištu koristili smo projekcije MMF-a (IMF, 2024) o ukupnom rastu izvoza i robnog izvoza u periodu 2024-2029. (kao i periodu 2024-27.). Kao ponder upotrebili smo udeo izvoza usluga u ukupnom izvozu za 2024. (NBS, 2025). Za izračunavanje realnih stopa rasta izvoza usluga od 2000. do 2024. koristili smo podatke MMF-a o ostvarenim stopama rasta realnog ukupnog izvoza i realnog robnog izvoza, na osnovu kojih smo, izračunali prosečne diskretne stope rasta izvoza usluga za različite pod-periode (kao ponderi služili su nam prosečni udeli izvoza roba i izvoza usluga u svakom od posmatranih razdoblja). Iz iste baze MMF-a preuzeli smo i podatke o realnom rastu BDP-a od 2000. do 2024., kao i projekcije za isti indikator do 2029. godine.

Kada su u pitanju nominalni iznosi (izraženi u evrima), oslonili smo se na najnovije dostupne baze podataka o izvozu usluga iz platnobilansne statistike Narodne banke Srbije (NBS, 2025), odakle smo preuzeli i podatke o robnom izvozu. Istu bazu smo koristili i za obračunavanje učešća izvoza usluga u ukupnom izvozu. Inače, posebno smo računali stope nominalnog rasta trenutno najvažnijeg, a u budućnosti verovatno još dominantnijeg, dela izvoza usluga - IT sektora. Na osnovu pomenutih izvora izračunavali smo dinamiku - tj. diskretne prosečne stope rasta - nominalnog izvoza usluga, kao i ukupnog izvoza, koji uključuje i robni izvoz.

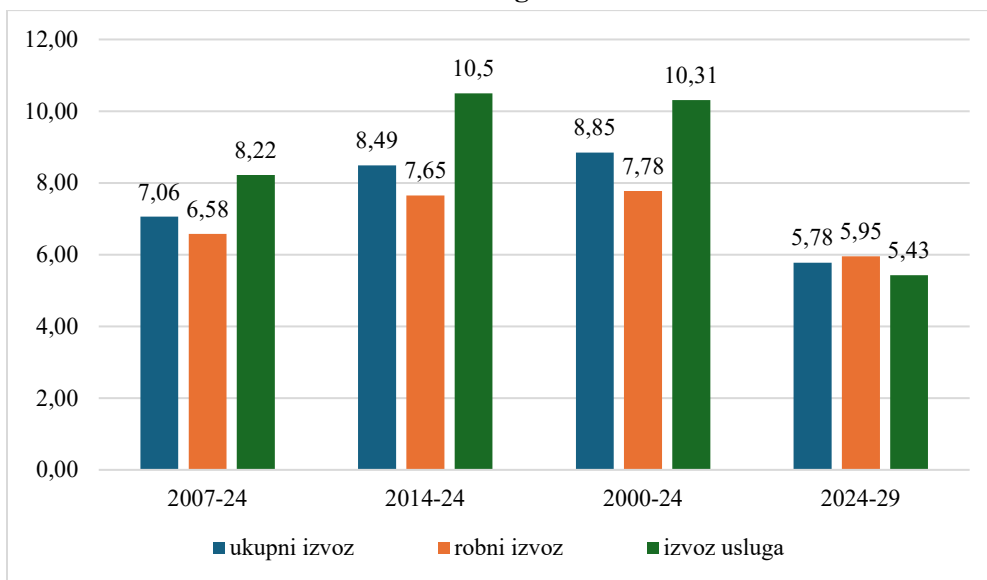
REZULTATI

Na osnovu stopa rasta ukupnog izvoza i robnog izvoza (oba u realnom izrazu, tj. volumenu) koje su date u projekcijama MMF-a za period od početka 2025. do kraja 2029. (IMF, 2024) izračunali smo realne stope rasta obima (volumena) izvoza usluga. Pošli smo od pretpostavke da će udeo izvoza usluga u ukupnom izvozu biti zadržan na nivou iz 2024. Ono što dobijeni rezultat sugerise je da će prosečna stopa rasta izvoza usluga od 5,43% u posmatranom petogodištu dati podsticaj rastu BDP-a, uzimajući u obzir da je projektovana stopa rasta BDP-a u narednih pet godina 4,1%. Isti zaključak se može izvesti i za razdoblje 2000-2024., kao i za pod-periode 2007-2024. i 2014-2024., kada su prosečne realne stope rasta BDP-a od 3,4%, odnosno 2,2% i 3,2%, bile značajno niže od prosečnih realnih stopa rasta izvoza usluga od 10,31%, odnosno 8,22% i 10,5%. Naravno, potencijalni pozitivan uticaj rastućeg značaja izvoza usluga za rast ukupnog izvoza je baziran na pretpostavci o nepromenjenom efektu robnog izvoza na rast ukupnog izvoza, dok je potencijalni efekat na rast BDP-a zasnovan na teorijskoj pretpostavci da sve druge brojne determinante ovog agregata imaju neutralan efekat. Inače, kada je u pitanju ukupan domaći izvoz, projekcije MMF-a za period 2024-29. ukazuju na nešto brži realni rast ovog indikatora (5,78%), i to usled blago bržeg rasta robnog izvoza (5,95%) od rasta izvoza usluga (5,43%).

Važno je napomenuti da je, prema Revidiranoj fiskalnoj strategiji Vlade RS (Vlada RS, 2024, 17), koja je praktično identična proceni iznetoj u Izveštaju o inflaciji iz februara 2025. (NBS, 2025b, 63) projektovani rast realnog izvoza robe i usluga u 2025. iznosi: 5,9%, u 2026: 6,9%, u 2027: 9,9%. Prosečna stopa za posmatrane tri godine od 7,6% znatno nadmašuje onu koju je projektovao MMF, ali se najveći deo razlike može objasniti time što se u poslednjoj godini projekcije očekuje da EXPO 2027, koji će privući brojne inostrane posetioce, snažno podigne izvoz usluga. Uzimajući u obzir deflatore BDP-a iz iste projekcije, izračunali smo nominalne stope rasta domaćeg ukupnog izvoza (naravno, pretpostavljajući održavanje stabilnog nominalnog bilateralnog kursa dinar-evro, kakav je bio u poslednjih 12 godina). Tako bi ukupni izvoz (izražen u tekućim evrima) rastao impresivno (9,29% u 2025, 10,32% u 2026, te čak 13,2% u 2027, odnosno prosečno 10,97%). Pretpostavljajući održavanje udela usluga u ukupnom izvozu iz 2024., dolazimo da projekcije o izvozu usluga vrednom čak 19719 miliona evra u 2027., što je prirast od gotovo 5,3 milijarde evra u samo tri godine.

Potom smo, na osnovu podataka MMF-a o stopama realnog rasta ukupnog izvoza i robnog izvoza od 2000., zaključno sa 2024., izračunali prosečni realni rast izvoza usluga Srbije u periodu 2000-2024., 2007-2024. i 2014-2024. (videti grafikon).

Grafikon 1. Prosečne stope rasta volumena ukupnog izvoza i izvoza roba i usluga

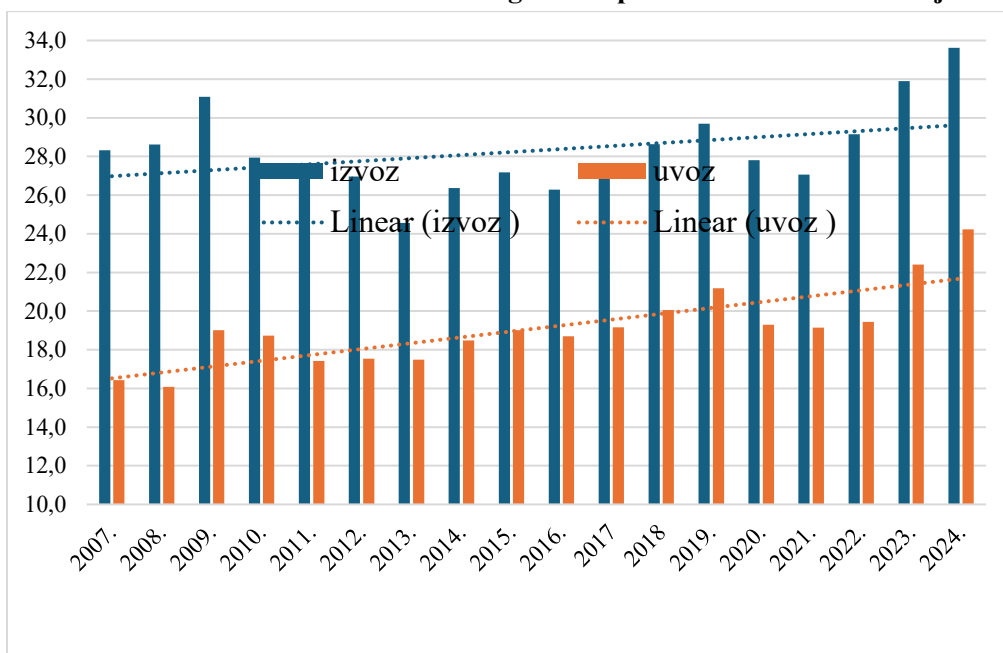

Izvor: Izračunato na osnovu baze podataka IMF (2024)

Pored realnog rasta izvoza usluga, računali smo i nominalni rast istog agregata (izražen u tekućim evrima). U periodu 2007-2024. izračunata diskretna stopa rasta domaćeg izvoza usluga iznosila je 11,4% (a uvoza: 9,4%). Kada je u pitanju izvoz IT sektora (tačnije: *sektor informaciono-komunikacionih tehnologija*), koji je bio glavni generator rasta izvoza usluga, njegov rast bio je impresivan - 23,8% prosečno godišnje u posmatranom vremenskom razdoblju (rast uvoza: 12,1%). Budući da je u istom periodu prosečna nominalna stopa rasta ukupnog izvoza imala nešto slabiju

dinamiku (10,3%), jasno je da je robni izvoz imao još sporiju stopu rasta (9,8%). Posledično, udeo izvoza usluga u ukupnom izvozu se povećavao, implicirajući rastući značaj istoga za generisanje ukupnog izvoza.

Grafikon 2. Udeo izvoza i uvoza usluga u ukupnom izvozu i uvozu Srbije

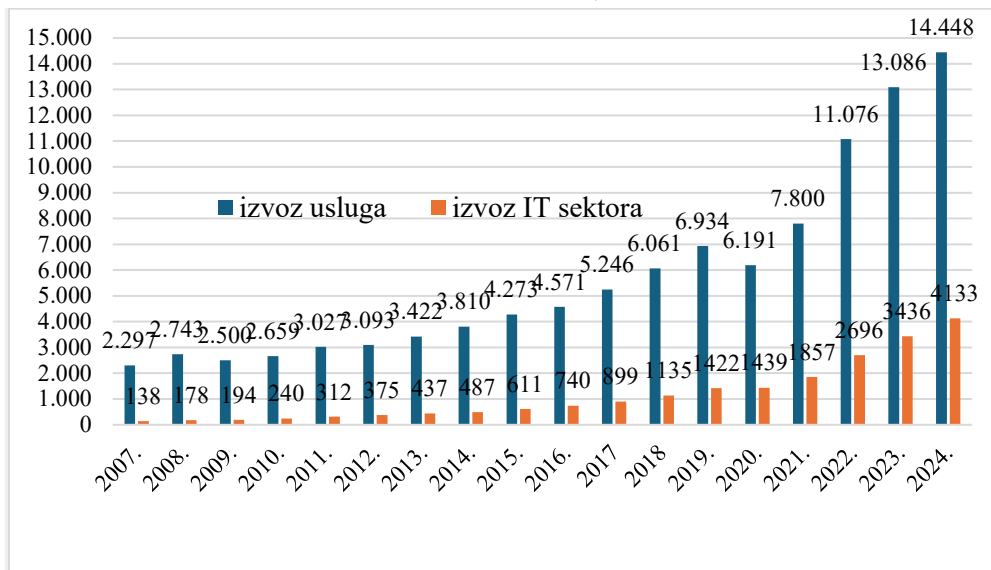

Izvor: Izračunato na osnovu baze podataka NBS (2025).

Imajući u vidu da je od 2007. zaključno sa 2013. udeo izvoza usluga u ukupnom domaćem izvozu blago opadao, od posebnog je značaja analizirati poslednjih deset godina, koje koincidiraju sa pojačanim naporima domaće administracije na pospešivanju razvoja domaćeg IT sektora. Tako je od 2014. do 2024. udeo izvoza usluga u ukupnom izvozu značajno uvećan, sa 26,4% na 33,6% (uvoz usluga se povećao sa 18,5% na 24,2%). U razdoblju 2014-2024. izračunata diskretna stopa rasta domaćeg izvoza usluga (izražena u tekućim evrima) iznosila je 14,3%. Nakon rasta od 10,4% u 2024., ukupna vrednost ove kategorije domaćeg izvoza dostigla je 14 448 miliona evra, te su usluge činile nešto preko trećine ukupnog domaćeg izvoza i bile zaslužne za delimično pokrivanje inače visokog deficita u robnoj razmeni zemlje (suficit u razmeni usluga iznosio je 2 745 miliona evra, dok je robni saldo bio u minusu od skoro 8,1 milijardu evra prethodne godine).

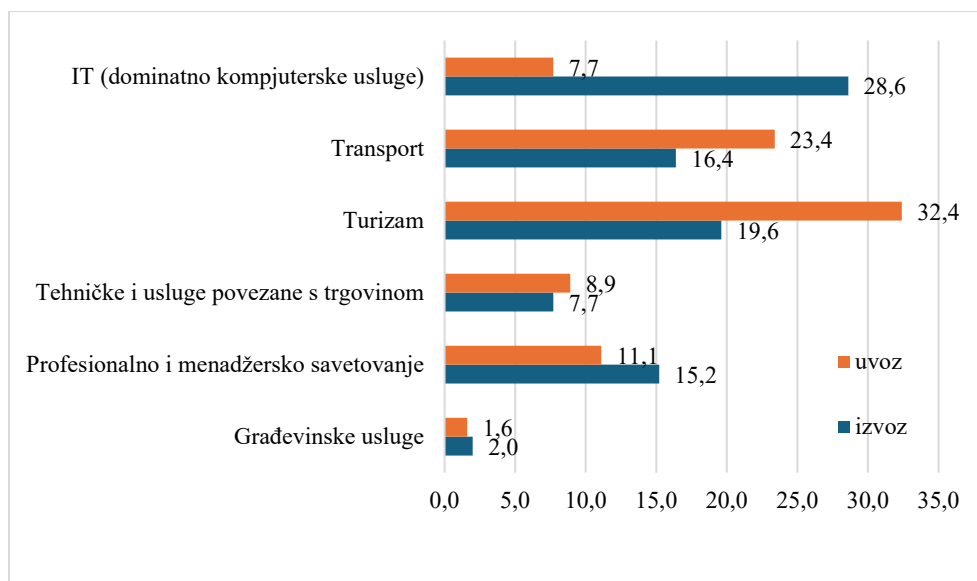
Kada je u pitanju izvoz IT sektora, njegov rast bio je impresivan - 23,8% prosečno godišnje 2014-2024. (ako se posmatra razdoblje 2007-24. prosečan rast izvoza IT sektora iznosio je 22,2%). Inače, IT sektor (pre svega izvoz kompjuterskih usluga) predstavlja najvažniju stavku izvoza usluga. Udeo ovog sektora je konstantno rastao poslednjih 17 godina, da bi dostigao 28,6% ukupnog izvoza usluga Srbije u 2024. (što ukazuje na snažno povećanje učešća u domaćem izvozu usluga, budući da je udeo istog iznosio tek 6% 2007. i 12,8% 2014.). Dinamika rasta domaćeg izvoza usluga, uključujući i izvoz IT sektora, kao i udeli važnijih kategorija izvoza usluga u 2024. dati su na grafikonima ispod.

Grafikon 3. Dinamika rasta izvoza usluga i izvoza IT sektora 2007-2024. (u milionima evra)

Izvor: Izračunato na osnovu baze podataka NBS (2025).

Grafikon 4. Udeo vodećih kategorija usluga u domaćem izvozu i uvozu usluga 2024.

Izvor: Izračunato na osnovu baze podataka NBS (2025).

Generalno, rast IT sektora se, pored specifičnih uslova za svaku od zemalja, najvećim delom može objasniti globalnim tehnološkim napretkom i inovacijama. Inače, Srbija je od balkanskih zemalja zabeležila najdinamičniji rast računarskih usluga, mereno kao udeo u BDP-u, u periodu 2005-2020, budući da je sa faktičkog nultog učeća dopla na čak 4,1% BDP-a. Istovremeno, kod S. Makedonije porast je bio umereniji – sa

0,3% na 3,3%, kao i kod Moldavije (sa 0% na 3,2%), Crnge Gore (sa 0% na 2,4%), Rumunije (sa 0,3% na 2,3%) i Bugarske - sa 0% na 2,6% (EBRD, 2024, 49)

Iako je ostvarila dinamičniji rast, u apsolutnom iznosu, zbog značajnog višeg nivoa BDP-a rumunska praksa je za Srbiju vredna proučavanja. Naime, pokazalo se da ciljane industrijske politike mogu pomoći u daljem ubrzanju tranzicije ka produktivnijim uslužnim sektorima. Smanjenje ograničenja u trgovini uslugama bilo je relativno efikasan način za povećanje izvoza usluga, posebno za digitalno omogućene usluge. Takođe, rumunski primer ukazuje da u nameri da se manje obrazovanim radnicima pomogne da steknu veštine potrebne za prelazak na produktivnije zaposlenje u uslužnom sektoru (čime bi se poboljšala i produktivnost preduzeća), bilo neophodno podsticati programe obuke u bliskoj saradnji sa poslodavcima, kako bi se bolje razumele potrebe uposlenih (EBRD, 2024, 64-65).

ANALIZA REZULTATA I PREPORUKE

Na osnovu dobijenih rezultata, koji su prezentovani u prethodnim grafikonima, jasno se može uočiti da je izvoz usluga dao nad-proporcionalan efekat rastu ukupnog izvoza. Naime, stope rasta izvoza usluga bile su znatno više od stopa rasta robnog izvoza u observiranim periodima, a na isti zaključak upućuju i nominalne stope rasta izvoza usluga u odnosu na ukupni izvoz u nominalnom izrazu (izraženo u evrima). Pozitivan neto doprinos izvoza usluga rastu ukupnog izvoza se u velikoj meri može objasniti rastućim udelom IT sektora u prethodnim godinama. S tim povezano, ohrabrujuće je da projekcije NBS (2025, 63) ukazuju na nastavak pozitivnih trendova u izvozu usluga u 2025., 2026. i 2027., čemu će prvenstveno doprinositi rast IT sektora. S tim povezano, Vladine projekcije polaze od toga da će širenje digitalizacije, koja se oslanja na IT sektor, značajno podstaći rast izvoza usluga i BDP-a, pre svega usled bržeg povećanja totalne faktorske produktivnosti (Vlada RS, 2024, 17-20).

Povećanje značaja izvoza usluga povezano je i sa njihovom dominantnom i konstatno rastućom ulogom kod generisanja rasta ukupne privredne aktivnosti. Povezano s tim, u analizi NBS (NBS, 2025b) se do kraja projektovanog trogodišnjeg perioda očekuje zadržavanje dominantne uloge uslužnih delatnosti (pre svega: trgovine, saobraćaja, turizma, ugostiteljstva i IT sektora) u generisanju rasta bruto dodate vrednosti i BDP-a. Naime, procene NBS (NBS, 2025b) su da će rast BDP-a u 2025. dominantno generisati uslužni sektori (sa 2,6 procentnih poena), da bi već u 2027. njihov doprinos povećanju BDP porastao na 3,6 procentnih poena, što ukazuje da će usluge biti 'zaslužne' za čak tri četvrtine ostvarenog privrednog rasta u toj godini.

Ovde ne treba da zavarava praktično konstantan negativan efekat neto izvoza na rast BDP-a. Naime, radi se „statističkoj“ kategoriji, koja treba da objasni agregirane generatore BDP-a. U ovom slučaju se spoljna trgovina tretira kao jedan agregat, čiji je neto efekat, uzimajući u obzir znatno viši uvoz od izvoza, negativan. Međutim, to što zemlja više uvozi nego što izvozi ne znači da njen izvoz nije generator rasta BDP-a, već da zajedno uvoz i izvoz imaju negativan efekat na prirast BDP-a. Radi pojednostavljenja, potencijalno viši uvoz bi dodatno povećao „negativni efekat“, što naravno ne znači da rast izvoza, ceteris paribus, ne doprinosi rastu BDP-a. Indikativno je da je za 2027. projektovan pozitivan efekat neto izvoza na rast BDP-a Srbije, pre svega zahvaljujući rastu izvoza usluga. Povezano s tim, očekuje se i snažna

– skoro trećinska – redukcija deficita tekućeg računa platnog bilansa, na 4,2% BDP-a (Vlada RS, 2024, 24-28).

Potrebne mere za podsticanje razvoja domaćeg IT sektora

Jasno je da, u naporu da se ubrza rast izvoza usluga, ali pre svega da se kreiraju uslovi za brži rast BDP-a, ključno nastaviti angžman na podsticanju razvoja domaćeg IT sektora. Naime, izvoz usluga može biti posledica i rasta drugih kategorija usluga, poput turizma ili transporta, ali se najveći efekat na prirast BDP-a i generisanje kvalitetnih (visoko plaćenih) poslova može ostvariti putem ekspanzije IT sektora.

Budući da je pre deset godina ostvaren osmostruko manji izvoz IT usluga, u odnosu na rekordnu 2024., snažan kontinuirani rast ove kategorije usluga posredno ukazuje da je digitalna ekonomija postala jedan od ključnih pokretača srpskog ekonomskog razvoja. To što je državna administracija poslednjih godina stavila poseban fokus na IT sektor, stvarajući infrastrukturu i uslove za njegov razvoj, svakako doprinosi ubrzanom rastu otputa ove delatnosti i njene izvozne ekspanzije. Neke od ključnih inicijativa bile su: podsticanje start-up eko-sistema, modernizacija digitalne infrastrukture, ubrzavanje administrativnih procedura kroz portal eUprava, poreske olakšice za IT kompanije, investicije u obrazovanje i obuku IT stručnjaka. Npr. programiranje kao obavezni predmet u osnovnim školama postoji od 2017., uvedena su specijalizovana IT odeljenja u srednje škole, povećani su kapaciteti tehničkih fakulteta i uvedeni novi programi i master studije vezani za IT. Dodatno, na brzi internet povezane su praktično sve škole, dok je uveden program prekvalifikacija za ljude koji žele da započnu karijeru u IT-u.

Ono što se može očekivati je kontinuirana modernizacija i digitalizacija koja će se ogledati u daljem razvoju i primeni veštačke inteligencije i širenju sistema superkompjuteru, kao i proširivanju kapaciteta Državnog data centra. Istovremeno, očekuje se nastavak aktivnosti koje imaju za cilj ubrzani razvoj inovacionog ekosistema kroz proširenje postojećih naučno-tehnoloških parkova i izgradnju novih, kao i unapređenje uslova za otvaranje istraživačko-razvojnih centara poznatih svetskih IT i drugih kompanija.

Iako je domaća digitalna ekonomija otporna na potencijalne ekonomske šokove, postoji nekoliko izazova koji će oblikovati budući razvoj domaćeg IT sektora. Naime, potrebno je održati konkurentnost u brzo evoluirajućem globalnom tržištu, kontinuirano unapređivati digitalne veštine radne snage, te nastaviti tendenciju privlačenja stranih investicija.

Uzimajući u obzir preduzete napore, te pretpostavljajući nastavak aktivne institucionalne podrške domaće administracije, kao i očekivano povećanje interesa globalnih 'tech' giganata za srpsko tržište, možemo očekivati da će izvoz IT usluga nastaviti već od 2015. dinamiziran rast.⁶ Čini se da nema dileme da je to

⁶ Već tokom „treće faze tranzicije“ domaće privrede (od 2015.), uslužni sektor, posebno njegov izvozno orijentisani deo, dobija sve veći značaj (Nikolić, 2018, str. 15-16). Naravno, važnost digitalne ekonomije, barem kod teoretičara, prepoznata je mnogo ranije (videti Vujović, 2010, 356-357).

najefektniji način da se pruži snažan doprinos ukupnim rezultatima izvozno orijentisanog uslužnog sektora Srbije.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA - SMERNICE ZA PODSTICANJE RAZVOJA BAZIRANOG NA IZVOZU USLUGA

Suprotno onomu što je karakterisalo veći deo 20. veka, kada su benefiti industrijalizacije često bili povezani sa rastom međunarodne robne razmene, koristi od međunarodne trgovine su trenutno dobrim delom generisane razmenom usluga. Istina, ovo je u značajno većoj meri slučaj u razvijenim ekonomijama sa visoko kompetitivnim uslužnim sektorima. Međutim, ono što ohrabruje je da se pomaci uočavaju i u mnogim ZUR, gde je strukturnu transformaciju u poslednje tri decenije takođe pokretao brzorastući sektor usluga (Nayyar et al., 2023).

Povezano s prethodnim, postavlja se pitanje kako podstaći transformaciju privrede koja bi omogućila veći relativni značaj izvozno orijentisanog uslužnog sektora. Jasno je da pristup koji je funkcionisao pri prelasku sa poljoprivrede na industriju – bez značajnih ulaganja u veštine radnika ili bez širokih poboljšanja upravljanja i regulatornih okvira – sada ne bi funkcionisao tako dobro. Automatizacija je smanjila koristi od jeftine nekvalifikovane radne snage, dok inovacije u proizvodnji povećavaju potražnju za specifičnim veštinama (Rodrik & Sandhu, 2024). Globalne inovatorske usluge kao što su IT usluge i „outsourcing“ poslovnih procesa zahtevaju kvalifikovanu radnu snagu, ulaganje u fizički kapital, tehnologiju i inovacije, kao i snažnu infrastrukturu, razvijene institucije i povoljno poslovno okruženje (Atolia et al., 2020).

Liberalizacija trgovine uslugama izvesno omogućava da se ostvare početne pogodnosti kroz povećanje jednostavnijih formi izvoza usluga, što je istovremeno put ka olakšavanju strukturnog pomaka ka uslugama sa višom dodatnom vrednošću. Donekle je paradoksalno da uprkos tome što je pristup tržištu važan za izvoz usluga, liberalizacija sopstvenog tržišta usluga ima veći uticaj od smanjenja trgovinskih barijera u zemljama gde se izvozi. Procene na osnovu gravitacionog modela sugerišu da smanjenje domaćih ograničenja u trgovini uslugama povećava izvoz usluga za približno 9% (Nayyar et al., 2023). Kada se posmatraju digitalne usluge, uticaj bi mogao biti još veći - ublažavanje ograničenja digitalne trgovine su povezana sa povećanjem izvoza usluga do 20%. Usvajanje jasnih i transparentnih regulatornih okvira, kao što je zakon o zaštiti podataka, takođe može olakšati prekograničnu trgovinu uslugama usklađivanjem standarda i smanjenjem troškova usklađenosti za kompanije koje posluju na međunarodnom nivou. Druge ciljane industrijske politike, kao što je promocija investicija, mogu podržati pomak ka uslugama sa visokom dodatnom vrednošću, ali njihova efikasnost u velikoj meri zavisi od institucionalnih kapaciteta države.

EBRD je 2023. sprovela onlajn anketu agencija za promociju investicija (IPA), prikupljajući podatke o ciljanim sektorima, primenjenim strategijama i trajanju relevantnih inicijativa (EBRD, 2024). Rezultati pokazuju da politike „targetiranja“ određenih sektora imaju značajne pozitivne efekte: deset godina nakon implementacije, ciljani sektori su u proseku ostvarili 2,8 puta više SDI projekata nego netargetirani sektori. Međutim, pozitivni efekti su u potpunosti generisani projektima

koji se odnose na usluge (kao što su centri za istraživanje i razvoj, poslovne usluge i IT infrastruktura) u zemljama sa relativno višim nivoom državnih kapaciteta, pri čemu se poslednji mere kroz indikatore efektivnosti vlade, kvalitet propisa i vladavinu prava (O'Reilly & Murphy, 2022). Zemlje sa slabijim državnim kapacitetom nisu ostvarile značajne razlike između ciljanih i neciljanih sektora, dok nije detektovan ni značajniji uticaj na investicije usmerene ka industriji bez obzira na institucionalne kapacitete države.

Imajući u vidu napred navedeno, kreatori politike, koji žele da promovišu strukturnu transformaciju ka visokoproduktivnim uslugama, mogu izvući tri glavne lekcije, kako bi pažljivo sprovele reforme (prvo gradeći osnovne kapacitete, a potom sprovodeći aktivnije politike). Prvo, ulaganja u obrazovanje, digitalnu infrastrukturu i upravljanje su suštinski preduslovi za to. Drugo, smanjenje ograničenja trgovine uslugama može podstaći izvoz usluga, posebno za digitalno omogućene usluge (mada to nikako ne znači eliminisanje svih propisa). Treće, dok ciljane industrijske politike, kao što je promocija investicija, mogu da funkcionišu, a njihova efikasnost u velikoj meri zavisi od institucionalnih kapaciteta države i već postojećih pogodnosti privrednog ambijenta. Na primer, to što Vlada Republike Srbije nudi različite podsticaje za privlačenje stranih investicija, uključujući poreske olakšice, grantove i subvencije za preduzeća koja otvaraju radna mesta u IT i sektoru poslovnih usluga svakako je faktor koji doprinosi pozitivnim rezultatima u ovom domenu. Upravo je Vladin naglasak na digitalnoj transformaciji rezultirao je značajnim ulaganjima u infrastrukturu, čineći zemlju dobro pozicioniranom za podršku velikim projektima IT outsourcinga.

Dakle, prelazak na rast generisan uslugama predstavlja i mogućnost i izazov za ekonomije u razvoju, uključujući Srbiju. Dok se tradicionalni razvojni put vođen industrijom sužava, nove digitalne tehnologije i rastuća razmenjivost usluga stvaraju alternativne puteve do visoko-produktivnog zapošljavanja i ekonomskog rasta.

Generalno, naši nalazi ukazuju na značajne potencijale koje izvoz usluga ima za razvoj domaće ekonomije. Dinamika budućih integracija proizvodno-poslovnih procesa sa kompanijama iz razvijenim zemljama, pre svega onima sa zapada kontinenta, će odrediti trend rasta domaćeg izvoza usluga. Uspeh će zahtevati pažljiv izbor politike i održivo ulaganje u ljudski kapital i institucije na srednji rok - što su glavna potencijalna ograničenja dinamike budućeg rasta domaćeg izvoza usluga.

LITERATURA

- Atolia, M., Loungani, P., Marquis, M., & Papageorgiou, C.** (2020). Rethinking development policy: What remains of structural transformation? *World Development*, 128, 104834.
- Baldwin, R.** (2023). Service-export-led development and the future of trade. presentation at the Services and Structural Transformation Workshop, World Bank, Washington DC.
- Baldwin, R.** (2024, June 7). Is export-led development even possible anymore? *LinkedIn*.
- Berlingieri, G. & Pisch, F.** (2024, June 23). Outsourcing market access services is a key strategy for firms expanding abroad. *CEPR*, <https://cepr.org/voxeu/columns/outsourcing-market-access-services-key-strategy-firms-expanding-abroad>
- Bisztray, M., Javorcik, B., & Schweiger, H.** (2024). Services exporters and importers in Hungary. KRTK-KTI working paper, forthcoming.

- Doing business in Serbia. (2022). <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Legal/dttl-legal-doing-business-in-serbia.pdf>
- EBRD.** (2024). Transition Report 2024-25: Navigating Industrial Policy. London: European Bank for Reconstruction and Development.
- Fan, T., Peters, M., & Zilibotti, F.** (2021). Growing like India: The unequal effects of service-led growth. NBER Working Paper 28551.
- Guzmán, P.G., Grahed, A., Javorcik, B. & Schweiger, H.** (2024, November 27). The rise of services exports: New pathways for growth. *CEPR*, <https://cepr.org/voxeu/columns/rise-services-exports-new-pathways-growth>
- Hallward-Driemeier, M., Nayyar, G., & Davies, E.** (2022, January 12). For services firms, small can be beautiful. *CEPR*, <https://cepr.org/voxeu/columns/services-firms-small-can-be-beautiful>
- Hsieh, C., & Rossi-Hansberg, E.** (2023). The industrial revolution in services. *Journal of Political Economy Macroeconomics*, 1:1, 3-42. <https://doi.org/10.1086/723009>
- IMF.** (2024). World Economic Outlook Database, October 2024. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2024/October>
- Nayyar, G., Vorisek, D., & Yu, S.** (2023, March 3). Unlocking the promise of services-led growth. *CEPR*, <https://cepr.org/voxeu/columns/unlocking-promise-services-led-growth>
- NBS.** (2025). *Statistika platnog bilansa*. https://nbs.rs/sr_RS/drugi-nivo-navigacije/statistika/platni_bilans/
- NBS.** (2025b). *Izveštaj o inflaciji (februar 2025)*. https://www.nbs.rs/export/sites/NBS_site/documents/publikacije/oi/izvestaji/oi_02_2025.pdf
- Nikolić, G.** (2018). Rezultati tri faze srpske ekonomske tranzicije. *Finansije*, 1-6, 7-31.
- O'Reilly, C. & Murphy, R.H.** (2022). An index measuring state capacity, 1789-2018. *Economica* 89: 355, 713-745.
- Rodrik, D. & Sandhu, R.** (2024). Servicing development: Productive upgrading of labour-absorbing services in developing countries. CEPR Discussion Paper No. 19249.
- Shepherd, B., & Hoekman, B.** (2020, January 3). Services trade policies and economic integration: New evidence for developing countries. *CEPR*, <https://cepr.org/voxeu/columns/services-trade-policies-and-economic-integration-new-evidence-developing-countries>
- Sposi, M., Yi, K-M., & Zhang, J.** (2021). Deindustrialization and industry polarization", NBER Working Paper 29834.
- Vlada RS** (2024). *Revidirana Fiskalna strategija za 2025. godinu sa projekcijama za 2026. i 2027. godinu*. <https://www.mfin.gov.rs/dokumenti2/revidirana-fiskalna-strategija-za-2025-godinu-sa-projekcijama-za-2026-i-2027-godinu>
- Vujović, S.** (2010). Implementacija ekonomije znanja: Ključni faktor prosperiteta i konkurentnosti privrede, *Finansije*, 1-6, 350-371.

ZAHVALNICA

Rad je napisan u okviru Programa istraživanja Instituta za evropske studije i Instituta društvenih nauka za 2025. koji podržava Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija.

SUKOB INTERESA

Autori izjavljuju da ne postoje finansijske, profesionalne ili lične veze koji bi mogle dovesti do pristranosti u rezultatima ili interpretaciji ovog istraživanja.

EXPORT OF SERVICES AS A GENERATOR OF ECONOMIC GROWTH IN SERBIA: THE EXPORT OF SERVICES' DYNAMICS AND MEDIUM-TERM PROJECTIONS

*Goran NIKOLIĆ
Jelena ZVEZDANOVIĆ LOBANOVA*

Abstract

The main research question is whether the export of services, *ceteris paribus*, will contribute to accelerating the growth of Serbia's total exports and GDP by 2029, given that the faster growth dynamics of service exports—compared to the growth rates of total exports and GDP—have been characteristic both for European transition economies and for Serbia since the 1990s, especially after 2000.

Since 2000, the share of services in total exports has significantly increased, which can largely be explained by the growing share of IT sector exports. The rising importance of service exports is also linked to their dominant and growing role in generating economic activity.

We have calculated the real growth rates of service exports based on the projected real growth rates of total exports and goods exports for the 2024–2029 period. Given the projected GDP growth rate of 4.1% over the next five years, the resulting average growth rate of service exports of 5.43% indicates that service exports will have a positive impact on GDP growth, *ceteris paribus*.

Keywords: *export of services, IT sector, growth, 2024-2029, GDP*